

AZ ARADI TIZENHÁROM NÉZETEI AZ 1848-49-es FORRADALOM

ÉS SZABADSÁGHARC DÖNTŐ FELADATAIRÓL

KÖRMENDY ÉVA V. éves történelem-orsz szakos hallgató

A téma kimunkálására az inspirált, hogy az aradi tizenhárom tábornoknak az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban játszott szerepéről, a forradalom döntő feladatait illető állásfoglalásairól összefoglaló, értékelő munka napjainkig nem látott napvilágot. Különböző évfordulókra jelentek ugyan meg az egyes tábornokokról összegyűjtött publicisztikai jellegű írások, de ezekből általában hiányzik az egykoru források és a későbbi feldolgozások kritikai elemzése, illetve szembesítése a valósággal. A korszakra vonatkozó összefoglaló jellegű marxista művek pedig tesznek ugyan említést róluk, de csak mint az egyes események résztvevőiről, nem vizsgálva - mivel nem is céljuk - a forradalom és szabadságharc döntő fontosságú eseményeiről vallott nézeteiket, tetteik hátterét, mozgatórugóját. Dolgozatom tehát az említett feladatok megoldásához kíván - a lehetőségekhez mérten - szerény hozzájárulást nyújtani.

+ + +

Munkám első részében igyekszem összefoglalni a tizenhárom honvédtábornok életutját a forradalom kitöréséig. Megkísérlek következtetéseket levonni származásukat, foglalkozásukat és különösen a forradalommal való kapcsolatba kerülésüket illetően. Ebben a vonatkozásban a leglényegesebb tényező az, hogy ezekben a tisztekben is - miként a forradalmat vezető köznemességben - erősek voltak a legalitási illúziók: a márciusi törvényekre tett esküjüket azzal indokolták

az aradi vésztörvényszék, de önmaguk előtt is, hogy törvényes uralkodójuk parancsára cselekedtek. Mégis - függetlenül attól, hogy a meggyőződés, a becsület, a gyors előmenetel, vagy esetleg a megtorlástól való félelem miatt maradtak meg a honvédség soraiban - mind a tizenhárom tábornokról elmondható, hogy katonai képességeiktől, képzettségüktől függetlenül mindannyian becsülettel szolgálták az ügyet, amelyre esküt tettek.

Ezt követően a tizenhárom tábornoknak a forradalom és szabadságharc döntő mozzanataihoz való viszonyát vizsgálom, az aradi vésztörvényszék az e fordulatokkal kapcsolatos magatartásuk alapján szerkesztette meg ellenük vádiratát.

E vádirat fő pontjai az alábbiak voltak:

1. Miért maradtak a magyarok oldalán az október 3-i császári manifesztum után?
2. Miért maradtak a magyarok oldalán a schwechati csata után?
3. Miért maradtak a magyarok oldalán a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után?

Mielőtt az egyes vádpontok, illetve a tárgyalás részletesebb ismertetésére kitérnék, szükségesnek tartom felsorolni azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek jelentősen befolyásolhatták a bírósági eljárás végső kimenetelét, illetve a vádlottak vallomását. Ezek közül a leglényegesebbek:

- a. Hiteles okmányokkal igazolható, hogy a kérdéseket feltevő és jegyzőkönyvbe diktáló Ernst törzshadbíró tudatosan olyan válaszokat jegyeztetett

le, amelyekre hivatkozva könnyen kimondható a - Haynau által már előre elrendelt - halálos ítélet.

- b. Egyes kérdésekben - különösen amelyek alapján felségsértés vádja állitható - a tábornokok között előzetes megbeszélés történt a vallomások egyöntetőségének biztosítása érdekében.
- c. Attól függően, hogy melyik fél előtt tették le a fegyvert, vallomásukat nagy mértékben befolyásolta az orosz illetve osztrák - minden reális alapot nélkülöző, de a tábornokok szemében hihetőnek tűnő - ígéretekből bizakodás is.

+ + +

1. A kihallgatások során az első - jelen összefüggésben csak néhány mondat erejéig érinthető - lényeges kérdés, amelynek kapcsán igazolniuk kellett magukat, az október 3-i császári manifesztumhoz való viszonyukra vonatkozott. A vallomások e kérdésre vonatkozó része, azoknak egyéb forrásokkal való összevetése arra enged következtetni, hogy a tábornokok állásfoglalása a manifesztumot illetően nem volt egységes. Többségük tagadta annak ismeretét, mások a már említett törvényességre hivatkoztak, egyedül Damjanich mondta ki nyíltan, hogy a magyar alkotmányra tett esküje után már azt tartotta volna törvénytelennek, ha távozott volna a honvédseregből.

2. A kihallgatások második sarkalatos pontja a schwechati csatáról alkotott véleményük, az osztrák földön, az osztrák seregek elleni harcban való részvétel megindoklá-

sa volt. Az erre vonatkozó források összevetése, értékelése alapján megállapítható, hogy az általunk vizsgált tábournokokra - de talán az egész magyar hadsereg vezetésére is - jellemző, hogy lényegileg megőrizte - legalábbis nyomaiban, hatásai-
ban - a régi császári hadsereg szellemét, a dinasztiahűség gondolatát, amely tulajdonképpen érthető magatartás volt a hosszú, sokszor évtizedes - a császári-királyi hadseregben való - szolgálat után, és amelynek következtében nem csodálható, hogy a többség hallgatólagosan, kevesek nyíltan, de mindenképpen ellenzik, vagy inkább félnek volt hadseregük ellen idegen földön harcolni. E tiszték eddig megnyugtathatták magukat azzal, hogy csupán egy lázadó sereg leverésére indulnak. Most azonban, amikor a bécsi forradalmárokkal kellett volna összefogniuk, vonakodtak attól, hogy vállalják a Habsburgokkal való nyílt szembeszegülés látszatát, mert szemükben az már letérést jelentett volna a törvényesség talajáról. Ezt viszont semmiképpen sem helyeselhatték, hiszen mindenütt azt hangoztatták, hogy ők a király által is szentesített magyar alkotmányt védik.

3. A harmadik, talán legsúlyosabb vádpont a Függetlenségi Nyilatkozathoz való viszonyuk volt. Ha ugyanis bizonyítható a vádlottakról, hogy volt valami közük a detronizáció kimondásához, akkor ez mindenképpen /feltételezhetően pusztán a Habsburg-ház trónfosztása után a magyar hadseregben való továbbszolgálat ténye is/ elegendő a halálos ítélet kimondásához. Éppen ezért a vádlottak kerülték ezt a kérdést, illetve ha konkrét választ kértek tőlük erre vonatkozóan, akkor szinte egyöntetűen megtagadták a Nyilatkozattal való kö-

zösségüket. Azt állították, hogy a trónfosztásról csak Kossuth és környezete tudott, és senki mást nem kérdeztek meg sem annak kimondása előtt, sem utána. Vallomásuk szerint Görgey és környezete, tehát a hadsereg vezető tisztikara függetlenítette magát - a Kossuth által kiprovokált - a detronizációt kimondó nyilatkozattól, s a továbbiakban - mintha nem is lenne - tudomást sem vett róla.

Bizonyos fenntartásokkal ugyan, de a magukat menteni akaró vádlottak részéről ez az állásfoglalás talán még el is fogadható. Az erre vonatkozó szakirodalomban is olvashatunk azonban ilyen, illetve a lényegét tekintve hasonló jellegű kijelentéseket. A művek egynémelyike egyértelműen, minden pontosítás és különbségtétel nélkül - a hadsereg és a Függetlenségi Nyilatkozat vizsgálata kapcsán - kimondja, hogy a hadsereg /értve ezen Görgeyt és környezetét/ ellenezte a detronizációt, amelyről annak kimondásáig nem is tudott.

Nézetünk szerint azonban mind az utóbbi, mind a vádlott tábornokok által képviselt álláspont több szempontból is kifogásolható, mert:

- a. Görgey és környezete - amely valóban többnyire Kossuth-ellenes volt - nem egyenlő a hadsereggel, tehát ha Görgey és környezete ellenzi a Függetlenségi Nyilatkozatot, még nem biztos, /bár természetesen nem is kizárt/, hogy az egész hadsereg ellenzi azt.
- b. Kossuth - bár valóban nem végzett széles körű közvéleménykutatást a Függetlenségi Nyilatkozat kérdésében - ha minden egyes hadtest parancsnokának nem is, de Görgeynek mindenesetre tudomására hozta tervét, sőt véleményét is ki-

kérte ez ügyben. Kossuth tehát nem önmagában eldöntve és csak szűk környezetét értesítve javasolta a Függetlenségi Nyilatkozatot. Az már más kérdés, hogy milyen érvekre hivatkozva, milyen körülmények között és kikre támaszkodva fogadtatta el azt.

- c. Ha feltételezzük is, hogy sem Görgey és környezete, sem a többi hadtest, sem az egész - volt császári tisztek által vezetett - hadsereg nem helyeselte a Habsburg-ház trónfosztását, akkor ennek a detronizációt ellenző rétegnek valahol, valamilyen formában véleményt kellett volna nyilvánítania - még ha nemlegeset is - a szabadságharc talán legnagyobb jelentőségű kérdésében. Hiszen nagyon nehéz a hadseregnek a forradalmi kormány olyan forradalmi intézkedését katonailag fedezni, pontosabban védeni, amelyről - állítása szerint - "tudomást sem vett". Igaz, hogy Görgey egészen más cél érdekében folytatta tovább a harcot a Függetlenségi Nyilatkozat kimondása után, mint azt Kossuth Görgey véleményéből - pontosabban hallgatásából - kivehette. És ez a nézetbeli félreértés az adott körülmények között már végzetes volt.

+ + +

A dolgozat a továbbiakban azt a kérdést elemzi, mennyiben fogadhatóak el Kossuth 1849. április 14-én Debrecenben hangoztatott, a detronizációt sürgető érvei: ti., hogy azt a hadsereg sürgeti, a nép követeli és mindehhez még a külpolitikai helyzet is kedvező. A források összevetésével, értékelésével igyekszik tisztázni a dolgozat: értesítette-e Kossuth a hadsereget formálódó tervéről, hogyan nyilatkoztak e kérdésben a tá-

bornokok, milyen csoportok alakultak ki a Kossuth - Görgey el-
lentét kapcsán, hogyan fogadta a hadsereg - különösen az álta-
lunk vizsgált tizenhárom tábornok - a Függetlenségi Nyilatko-
zatot, egyöntetű volt-e a hadseregben annak ellenére, ahogy ezt
például Görgey emlékirataiban, vagy az őt védő irások sokasága
egyértelműen, minden árnyaltság nélkül állítja.

A források tanubizonyossága szerint a Görgey környezeté-
ben tapasztalható Kossuth - és április 14. - ellenes hangulat
nem volt általános a hadsereg egészét tekintve. Görgey is el-
ismeri ezt a tényt április 29-én kiadott komáromi nyilatkoza-
tának megjelenését indokolva: " ... arra szántam - írja - hogy
általa a régi katonáknak az április 14. elleni elvi ellenkező-
sét megingassam, és hogy köztük és a hadseregnek a Független-
ségi Nyilatkozattal rokonszenvező többi része között közveti-
tőül szolgáljon."

STEIER LAJOS a Függetlenségi Nyilatkozat pártján állók-
hoz sorolja Klapkát és Damjanichot, de hozzáteszi, hogy: " ...
ugy Klapka, mint Damjanich a nemzetnek olyan vezérei voltak, a-
kik nem a debreceni politika feletti kritikát tartották fő fel-
adatuknak, hanem a nemzet felszabadítását. Működésüket nem po-
litikai nyilatkozatokkal igyekeztek kidomborítani, hanem kato-
nai tettekkel ... " Hogy az aradi vértanúk melyik oldalon áll-
tak, nehéz megállapítani, hiszen a statériális haditörvénytől
előtt tett vallomásaikból sokat nem tudhatunk meg őszinte meg-
győződésükről. Damjanich, akivel Kossuth Törökszentmiklóson be-
szélt az olmützi alkotmány elleni nyilatkozatról, a hadbiztos
előtt azt állította, hogy "a Függetlenségi Nyilatkozat a had-
sereg hozzájárulása nélkül hozatott, ezért mi nem vagyunk fe-

lelősségre vonhatók". Magatartását némiképp magyarózta, hogy még hozzáteszi a következőket is: "... nemcsak én, de igen sokan még én kivülem is, akik soha azelőtt politikával nem foglalkoztunk, azt hittük, hogy mi voltunk az igaz ügy szószólóiban, hiszen az alkotmányra esküt tettünk". Leiningen, Kiss Ernő, Nagy Sándor, Aulich, Lázár sablonos nyilatkozatot tettek: nem kérdezték meg őket, elleneztek, de nem tehetek semmit. Pöltenberg - Görgey híve - megjegyzi, az biztos, hogy a Görgey-féle hadtest ellenezte, a többiről azonban nem tud. Végül is Lahner mondta ki, talán nem egészen véletlenül, hogy: "Sem én, sem más nem tiltakozott az április 14-i határozat ellen". Lahner e kijelentésének igaz voltát és általános érvényűségét más jellegű források is bizonyítják. Ennek alapján azt kell föltételeznünk, hogy az aradi vértanúk azok közé tartoztak, akik a hallgatólagos elismerést semmilyen elismerésnek nem tekintették, megnyugodtak abban, hogy az április 14-i nyilatkozat a hadsereg nevében semmilyen hivatalos hódolatban nem részesült.

Az aradi tizenhárom politikai álláspontja sok tekintetben megegyezett Görgeynek és környezetének felfogásával, egy vonatkozásban azonban gyökeresen különbözött attól. Görgeyék azért tagadták meg a Nyilatkozatot, mert a trónfosztásban a megegyezésre irányuló terveik meggyűlöletét látták, és olyan, a hadsereg iránti "felelőtlen merényletnek" tekintették azt, amely a törvényes kibontakozás, a békés megegyezés útját, lehetőségét. Bár az aradiak is ezt szerették volna elérni, amikor azonban ez az út bezárult, akkor hősiiesen vállalták végül a harcot.

A következő fejezetben a tizenhárom tábornoknak a világi fegyverletételhez való viszonyát vizsgálom, nevezetesen azt: tudtak-e, illetve hozzájárultak-e a meghatározó jelentőségű döntés meghozatalához. A probléma kapcsán Görgey felelősségének kérdése is felmerül, természetesen csak abban a vonatkozásban, hogy mennyiben járultak hozzá Görgey lépései - egyebek közt a tábornokokhoz írott, a kapitulációra felszólító levelei, valamint az orosz cár feltétlen segítségére hivatkozó ígéretei - ahhoz, hogy a tizenhárom tábornok előtt is lezárult a szabad elvonulás lehetősége. Mivel Görgeyék megelégedtek a - teljesen indokolatlanul nagylelkűnek tartott - cári tisztikar ígéreteivel, ahelyett, hogy - a helyzetet objektíven értékelve - az osztrákokkal való tárgyalásokkal - a velenceiekhez hasonló, és az okmányok szerint a magyar forradalmároknak is kilátásba helyezett - kedvező feltételeket biztosítottak volna csapataik számára.

Görgey értékelése, teljes igazolása vagy elmarasztalása napjainkig tart. Az álláspontok különbözősége az aradi tábornokok véleményében is tükröződik. A két végletet a Görgeyt védő s benne végsőig bizó Leiningen, valamint a Görgeyt árulónak tartó Nagy Sándor József megállapításai fejezik ki a legillusztrisabban. Leiningen utolsó leveleinek egyikében írja: "Ne irj nekem többet kételkedésről és bizalmatlanságról Görgey iránt, mert akkor bennem kételkedel. Hagyd meg hitemet a férfiu nagy jellemében. Én nem tántorodhatom meg benne, de fáj nekem, ha kedvezőtlen hallok felőle." Nagy Sándor József a hadbiztos előtt tett vallomásában viszont így nyilatkozott: "Görgey ... árulója volt előbb az uralkodójának, majd

a hazájának, és végül a neki hűséggel viseltető hadseregének is.”

+ + +

Ha ezek után megkíséreljük egyfelől összefoglalóan értékelni a tizenhárom honvédtábornoknak a forradalom- és szabadságharcban játszott szerepét, jelentőségét, másfelől meghatározni haladó hagyományainkban elfoglalt helyüket, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

ami a szabadságharcban játszott szerepüket illeti, úgy véljük, hogy a kortársi irodalomban róluk kialakított mítoszt kritikailag felül kell vizsgálni, és szerepüket a történelmi valóságnak megfelelően kell értékelni.

Abból kell kiindulnunk, hogy a tizenhárom tábornok - ahogy azt vallomásaikban maguk is hangsúlyozták - elsősorban nem politikus, hanem katona volt. Ez egyuttal azt is jelenti, hogy önálló politikai elképzelése lényegileg egyikőjüknek sem volt, hogy árnyalati különbségeket nem tekintve - nagy általánosságban mindannyian a forradalmat és szabadságharcot vezető középnemesség politikai álláspontját vallották.

Ismeretes, hogy a középnemesség politikai arculatát az a sajátos ellentmondás jellemezte, hogy míg egyfelől mereven ragaszkodott a legalitáshoz, másfelől - ha nagyvonalú felemás módon is - vállalta a forradalom vezetését.

Ez az ellentmondás még kiélezettebb formában jelentkezett a tábornokok gondolkodásában és magatartásában, hiszen mivel hadműveleteket vezettek a császári csapatok ellen gyakorlatilag ők kerültek szembe legközvetlenebbül és legélesebben a legalitás megőrzésének vagy megtagadásának problematikájával.

Legalitási illuzióik oly mérhetetlenül erősek, és azokhoz oly mereven ragaszkodnak, hogy amikor gyakorlatilag elhagyják a törvényesség talaját, a legalitás formális látszatát még akkor is igyekeznek megőrizni.

Vallomásaikat sem elsősorban a megtorlástól való félelem, hanem az a meggyőződésük motiválja, hogy mindvégig a helyes uton jártak.

Ez a vonás természetszerűleg nemcsak rájuk jellemző, hiszen a szabadságharc katonai vezetői szinte mind étestek a katonai eskükhöz való hűség és a nemzethez való hűség konfliktusán és többségük nem oldotta meg, csak áthidalta ezt a konfliktust azzal, hogy a vezetésükkel kiharcolt győztes csaták segítségével a békes megegyezés elősegítését támogatta, hogy a függetlenségi nyilatkozatot kimondató Kossuth-tal szemben többségük a váci nyilatkozatot magáénak valló Görgey álláspontjára helyezkedett. A tábornokok lényegileg tehát nem voltak forradalmárok, de mint a szabadságharc győztes csatáinak katonai vezetői tevékenységükkel nagymértékben hozzájárultak annak sikereihez. Egyáltalán nem rajtuk mulott, hogy a szabadságharc végül is elbukott, hiszen mint katonák becsülettel - esküjükhöz hiven - végig tartottak mellette.

Első megközelítésben rendkívül egyszerű, a mélyebb összefüggések árnyalt figyelembevétele alapján azonban meglehetősen bonyolult kérdés a tizenhárom aradi vértanu jelentőségének méltatása, haladó hagyományaink egészében elfoglalt - objektíven indokolható - helyének meghatározása. A tábornokok nem voltak ugyan forradalmárok, azonban történelmi szerepük a későbbi nemzedékek tudatában - éppen hősi haláluk miatt - szinte

forradalmárrá misztifikálódott. Ugy hisszük, hogy a nemzeti öntudat alakulásában játszott szerepüket, jelentőségüket nem sértjük azzal, ha ragaszkodva a történelmi igazsághoz, megállapítjuk, hogy elsősorban katonák voltak, akik viszont - bizonyos értelemben kevésbé forradalmi politikai nézeteik ellenére - ebben a minőségben a maximálisat adták amit adhattak, forradalmármódként vállalták a hősi halált. Ezért úgy véljük, az aradi vértanúk emlékének tiszteletben tartásához sem misztifikációra, sem deheroizálásra nincs szükség. Mindkét véglet hangsúlyozása nélkül is hősök voltak, olyan emberek, hazafiak, akik becsülettel teljesítették kötelességüket. Életük, tevékenységük, hősi haláluk az utókor tudatában szerves, elidegeníthetetlen részévé, még ma is elevenen ható erejévé objektiválódott a magyar közgondolkodásnak, nemzeti öntudatunknak.

A marxista történetfelfogás alapvető célja ebben a vonatkozásban éppúgy mint a nemzeti függetlenségi mozgalmak egyéb - gyakran ellentmondásos - mozzanataiban a valóság sokoldalú árnyalt feltárása és mind az esetleges fiktív értékek felnagyításának, mind a valóságos értékek devalválásának egyidejű kiküszöbölése. Ez a dolgozat szerény hozzájárulás kíván lenni az aradi vértanúk történeti szerepének ilyen szempontú vizsgálatához és a nemzeti múlt e bonyolult kérdéseinek hamisítástól mentes feltárásához.

Irodalom

1945 előtt megjelent összefoglaló művek

- GELICH RICHÁRD: Magyarország függetlenségi harca 1848-1849-ben, Budapest /1882/ 1-3. kötet
- B.J. /Breit József/: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. Budapest 1897. 1-3. kötet
- RÜSTOW J.: Az 1848-49-i magyar hadjárat története. Ford.: Vértesi Arnold és Áldor Imre, Pest, 1866. 1-2. kötet
- HORVÁTH MIHÁLY: Magyarország függetlenségi harcának története 1-3. kötet 2. kiadás, Pest 1871.
- MÁRKI SÁNDOR: Az 1848-49-ik évi szabadságharc története. /A magyar nemzet története. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR X.k. Budapest, 1898./
- SZEKFÜ GYULA: Magyar történet. V.k. III.r. 1. fejezet. /Hóman Bálint-Szekfü Gyula/: Magyar történet 2. bővített, teljes kiadás. Budapest 1936./
- GÖRGEY ARTUR: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. Budapest, 1911.
- STEIER LAJOS: Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei. Budapest, é.n.
- BARTHA ALBERT: Az aradi 13 pörének és kivégzésének hiteles története. Budapest, 1930.
- GRÓF LEININGEN-WESTERBURG KÁROLY honvédtábornok levelei és naplója. Fordította és bevezeti Marczali Henrik, Budapest, 1900.

1945 óta megjelent, marxista összefoglalások

- RÉVAI JÓZSEF: Marx és a magyar forradalom. /Még az 1930-as évek első felében írta, de Magyarországon csak a felszabadulás után látott napvilágot a Marxizmus, népiesség, magyarság c. kötetben./ Budapest 1949.

- MÓD ALADÁR:** Pártharcok és a kormány politikája 1848-49-ben. /Forradalom és szabadságharc 1848-1849. Budapest 1948./
- SPIRA GYÖRGY:** A magyar forradalom 1848-49-ben. Budapest 1959.
- R.A. AVERBUCH:** A magyar nép 1848/49. évi függetlenségi harca és az orosz társadalom háladó erői. /Magyar-orosz történelmi kapcsolatok. Budapest 1956./
- UGYANÓ:** Forradalom és nemzeti szabadságharc 1848-49-ben Magyarországon. Moszkva, 1965. /oroszul/
- UGYANÓ:** A cári intervenció harca a magyar forradalom ellen. Moszkva, 1965. /oroszul/
- UGYANÓ:** A magyar nép szabadságküzdelme 1848-49-ben. Budapest 1970.
- WALDAFFEL ESZTER:** A független magyar külpolitika 1848-1849. Budapest 1962.
- HARASZTI ÉVA:** Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. Budapest 1951.